

Izvorni znanstveni rad
UDK 061.12(497.5 Dubrovnik)(091)
Primljeno: 12.4.2012.

OKOLNOSTI OSNIVANJA I POČECI RADA HISTORIJSKOG INSTITUTA JAZU U DUBROVNIKU

MAGDALENA NAJBAR-AGIČIĆ

SAŽETAK: U članku su prikazane okolnosti osnivanja Historijskog instituta JAZU, današnjeg Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Počeci te institucije na prijelazu iz četrdesetih u pedesete godine 20. stoljeća prikazani su u kontekstu tadašnje politike KPJ prema znanosti i u kontekstu osnivanja znanstvenih instituta u okviru akademija po sovjetskom modelu razvoja znanosti. U slučaju dubrovačkog instituta dodatno je bio zanimljiv odnos Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu i Srpske akademije nauka u Beogradu, a njegovu rasvjetljavanju pomaže izvor iz pera Miroslava Krleže, koji je integralno objavljen u prilogu. Također, na temelju dostupnih izvora prikazani su problemi s kojima se Historijski institut u Dubrovniku nosio u počecima svoga rada.

Ključne riječi: historiografija, Historijski institut u Dubrovniku, KPJ, sovjeticizacija znanosti, JAZU, SAN, Miroslav Krleža

Keywords: historiography, Historical Institute in Dubrovnik, KPJ, Soviet model in science, JAZU, SAN, Miroslav Krleža

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku danas je nesumnjivo jedna od najznačajnijih historiografskih ustanova u Hrvatskoj, respektabilna i po ugledu istraživača koji u njemu rade i po svojim izdanjima. Taj je Zavod nastavljatelj Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, osnovanog krajem četrdesetih godina prošlog stoljeća. Kao i u slučaju drugih historiografskih ustanova, o povijesti Historijskog instituta u Dubrovniku dosad se govorilo uglavnom

Magdalena Najbar-Agičić, docentica na Medijskom sveučilištu u Koprivnici. Adresa: SR Njemačke 4, 10020 Zagreb. E-mail: mnagicic@gmail.com

samo prigodno. Rad Iva Perića iz 1976. godine, u kojem je prikazano dvadeset-petogodišnje razdoblje djelovanja tog instituta, poseban je po svojoj opširnosti i kroničarskom navođenju brojnih detalja za svaku pojedinu godinu rada. Ipak, iz tog se teksta ne može saznati ništa o pozadini osnivanja dubrovačkog instituta i zbivanjima oko njega u smislu odnosa Jugoslavenske akademije i Srpske akademije nauka. Ivo Perić samo usputno napominje da je s vremenom prevagnula "republička" pripadnost instituta.¹ Teško je reći je li u tome neke posebne zasluge imao Miroslav Krleža, kako smatra Nenad Vekarić.² Svakako, Miroslav Krleža je važan za rasvjetljavanje pozadine osnivanja Historijskog instituta u Dubrovniku, budući da je sa sastanka na kojem se o tom pitanju raspravljalo sačuvana upravo Krležina relacija. Krleža u njoj britkim jezikom vrlo sarkastično opisuje odnos prisutnih srpskih akademika prema Dubrovniku. Rukopis te zabilješke čuva se u Krležinoj rukopisnoj ostavštini u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.³

U Hrvatskoj se, kao uostalom u cijeloj Jugoslaviji, cjelokupna znanost, pa i historiografija, nakon svršetka Drugog svjetskog rata našla u posve novim uvjetima djelovanja. Na mnogim je poljima bila prisutna staljinizacija, a jedan od osnovnih elemenata procesa staljinizacije historiografije bila je promjena njezine organizacijske strukture. Reorganizacija je išla u pravcu transformacije starih institucija i izgradnje alternativnih struktura. Slične institucije izgrađene su i drugim zemljama pod komunističkom vlašću.⁴ Tradicionalno, središta historiografskih istraživanja dotad su se nalazila na sveučilištima, pa su komunisti, prateći sovjetski model organizacije znanosti, osnivali znanstvene institute vezane uz akademije nauka, ili su ih podređivali izravno državnim ili partijskim vlastima. S druge strane, nastojali su preuzeti kontrolu nad starim strukturama,

¹ Ivo Perić, »Dvadeset i pet godina postojanja i rada Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku.« *Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku* 13/14 (1976): 219-256. Ni taj tekst, nažalost, ne sadrži bibliografiju ni popis izvora na koje se autor oslanja. Prema sadržanim podacima može se zaključiti da su glavni izvor Periću bili oni isti izvještaji i planovi rada koji su korišteni i za ovaj prikaz, te tekst o Historijskom institutu u Dubrovniku iz prvog broja *Anal*a iz 1952. godine.

² Nenad Vekarić, »50. godina Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 38 (2000): 386.

³ Miroslav Krleža, *Oko dubrovačkog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti - diskusija u Srpskoj akademiji nauka 1949. godine* (Rukopisna ostavština Miroslava Krleže u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu).

⁴ Rafał Stobiecki, *Historiografia PRL. Ani dobra, Ani mądra, ani piękna... ale skomplikowana. Studia i szkice*. Warszawa: Wydawnictwo TRIO, 2007: 45-47; Rafał Stobiecki, *Historija pod nadzorem. Spory o nowy model historii w Polsce (druga połowa lat czterdziestych - początek pięćdziesiątych)*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1993: 27.

bilo da se radilo o akademijama nauka ili o strukovnim udruženjima povjesničara. Proces transformacije akademijâ znanosti i uspostave kontrole nove “narodne vlasti” nad njima tekao je u Hrvatskoj i u drugim republikama Jugoslavije, ali i u ostalim zemljama u kojima su na vlast došli komunisti.⁵

Još je u drugoj polovici 1944. godine Odjel narodne prosvjete ZAVNOH-a, pripremajući se za preuzimanje prosvjetnih i kulturnih institucija u Zagrebu, predviđao i preuzimanje Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Ta se institucija našla prva na popisu institucija, na kojemu su bili arhivi, muzeji, zavodi, knjižnice i kazališta.⁶ Kako je teklo to “preuzimanje”, vrlo je zanimljivo istraživačko pitanje, kojeg sam se dotakla u sklopu mog doktorata. Kako se čini, nove su vlasti nastojale sačuvati i sebi podrediti Akademiju, jednako kao što su postupale s drugim ustanovama, te se u početku nije ni pomišljalo na njezino ukidanje. Teško je jednoznačno odgovoriti zašto su se vlasti odlučile u formalnom smislu pristupiti obnovi JAZU, odnosno stvaranju nove institucije, umjesto da preuzmu postojeću instituciju i nametnu novo vodstvo, no zasigurno se radilo o jednostavnijem načinu: Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti naprosto nije bio priznat kontinuitet. Formalni temelj za postupak usmjeren na obnovu prijeratne Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti predstavljala je odluka AVNOJ-a od 3. veljače 1945. godine o poništenju svih odredaba okupatorskih vlasti.⁷ U travnju 1946. godine imenovan je Privremeni odbor za vođenje poslova Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, u koji je ušlo isprva pet, a onda šest bivših članova akademije.⁸ Taj Privremeni odbor preuzeo je poslove Akademije i radio na izradi novog statuta i zakonskog okvira za rad JAZU i na rješavanju “određenih praktičnih problema” te obnovi veza sa Srpskom akademijom nauka i Akademijom znanosti in umetnosti u Ljubljani.⁹ Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti obnovljena je kao glavna znanstvena ustanova u Hrvatskoj, a cijeli je postupak pratio i Politbiro CK KPH.¹⁰

⁵ Magdalena Najbar-Agičić, *Hrvatska historiografija 1945-1960: ideološki okvir i putovi razvoja*. Zagreb: doktorska disertacija, Filozofski fakultet Zagreb, 2011: 78-80.

⁶ ZAVNOH, Odjel narodne prosvjete Komisiji pri predsjedništvu, 12.9.1944, 207, Hrvatski državni arhiv (dalje: HR HDA). Na tom popisu nema, primjerice, Matice hrvatske, iako je kasnije i ona postala predmet “preuzimanja”.

⁷ Vale Vouk, »Obnavljanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.« *Ljetopis JAZU* 54 (1946-1948): 25, 30. Na prvom od tih mjesta greškom se ovu odluku datira u godinu 1946.

⁸ Branimir Gušić, »Osam godina.« *Ljetopis JAZU* 54 (1946-1948): 23.

⁹ V. Vouk, »Obnavljanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.«: 26-27.

¹⁰ *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952*, sv. 1, prir. Branislava Vojnović. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2005: 368-370.

Nakon izbora novog Predsjedništva JAZU, već 19. ožujka 1947. na njegovom se forumu raspravljalo o potrebi formiranja Savjeta akademija, koji je trebao predstavljati zajednički forum triju akademija u Jugoslaviji i postati glavna znanstvena institucija na saveznoj razini.¹¹ Težeći što većem utjecaju svojih ustanova, akademici su ispravno zaključili da, radi postizanja većeg utjecaja na saveznu vladu, valja oformiti tijelo na saveznoj razini koje bi se ponudilo vladi kao vrhovni savjetodavni organ na području znanosti. Savjet je konačno osnovan krajem 1948. godine, a kao predstavnici JAZU u njemu izabrani su Andrija Štampar, Miroslav Krleža i Branimir Gušić.¹²

U trenutku obnove rada JAZU i u prvim godinama njezina djelovanja aktualan je bio sovjetski model organizacije znanosti, koji je akademiji nauka pridavao posebno istaknut položaj. S vremenom je utjecaj sovjetskog modela slabio, a počeli su se pojavljivati sve snažniji kritički glasovi, pri čemu je posebno značajna bila kritika velikog znanstvenika i nobelovca podrijetlom iz Hrvatske - Lavoslava Ružičke.¹³

Bez obzira na prekid sa SSSR-om, sovjetski model u organizaciji znanosti nije bio odmah odbačen. Prema tom modelu, istraživački i znanstveni rad trebao se koncentrirati u institutima akademija znanosti. "Ugledajući se na sovjetsko iskustvo, državna vlast se pobrinula za obnovu Akademije nauka, posvećujući posebnu pažnju akademikima i naučnicima u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani", napisao je kasnije u svojim uspomena Vladimir Mošin.¹⁴ Ipak, ta je politika u cijeloj Jugoslaviji relativno kasnila, što zbog općih poteškoća vezanih uz obnovu zemlje od ratnih razaranja, što zbog problema koje je Partija imala u uspostavi kontrole nad samim akademijama. Srpska akademija nauka je već u drugoj polovici 1947. osnovala prvih 19 instituta, a u sljedećih nekoliko godina još šest, pa je 1953. imala 25 instituta, laboratorij, opservatorij i jedan odbor.¹⁵ Svoje institute osnivala je i Slovenska akademija znanosti in umetnosti, koja je do polovice 1950-ih imala 12 instituta.¹⁶

Kako je posao obnove Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i njezina ustrojavanja po volji vlasti završen do kraja 1947. godine, sljedeće se

¹¹ »Izvanredna skupština Jugoslavenske akademije (24.3.1948).« *Ljetopis JAZU* 54 (1946-1948): 77.

¹² »Izvanredna skupština Jugoslavenske akademije (24.3.1948).«: 127.

¹³ Lavoslav Ružička, »Neke misli o organizaciji naučnog rada u Jugoslaviji.« *Sveučilišni list*, Zagreb, 1/16-17 (5.12.1950): 4.

¹⁴ Vladimir Aleksejevič Mošin, *Pod teretom. Autobiografija*, prir. Nesiba Palibrk-Sukić. Pančevo: Narodna biblioteka Srbije-Gradska biblioteka Pančevo, 2008: 140.

¹⁵ Petar Jovanović, »Srpska akademija nauka.«, u: *Deset godina nove Jugoslavije*. Beograd: Novinsko-izdavačko poduzeće "Zadruga", 1955: 402-403.

¹⁶ Milko Kos, »Slovenska akademija znanosti i umetnosti.«, u: *Deset godina nove Jugoslavije*. Beograd: Novinsko-izdavačko poduzeće "Zadruga", 1955: 407-408.

godine krenulo s osnivanjem znanstvenih instituta pod njezinim okriljem. Do kraja 1948. godine napredak u tom poslu nije bio zadovoljavajući.¹⁷ Osnivanje instituta u sklopu Akademije teklo je sporije od očekivanja. Godine 1949. s radom je započeo samo jedan institut. U izvještaju se tvrdi da je to Historijski institut u Dubrovniku, ali to je vjerojatno greška, a napomena se odnosi na Historijski institut u Zagrebu. Iako je najavljivan oprez u vezi osnivanja novih istraživačkih ustanova ("U ovom se pitanju Akademija rukovodi načelom, da ne treba osnivati institute s jednim ili dva naučna radnika i bez sigurne perspektive za pravilan razvoj"), ipak je odlučeno da se osnuje šest novih instituta.¹⁸ Povijest nastanka i rada većine Akademijinih instituta - posebno onih koji su se trebali baviti historiografskim istraživanjima - pokazuje da se uglavnom postupalo protiv tako formulirana načela. Institutima je nedostajalo stručnog kadra, snage su se trošile na organizacijske napore, a očekivani su rezultati uvelike kasnili.

Već 1950. JAZU je, između ostalih, imala sljedeće institute: u I. odjelu - Historijski institut (s Arhivom, Valvasorovom i Orijentalnom zbirkom, te Muzejom hrvatskih starina u Splitu); neposredno pod nadzorom Predsjedništva JAZU nalazili su se Jadranski institut u Zagrebu (s uredom u Rijeci i pomorskim muzejima u Splitu i Dubrovniku), Historijski institut u Dubrovniku, Odbor za folklor i antropologiju te Knjižnica i Izdavački zavod (Akademija je imala ukupno trideset instituta, ustanova i zavoda).¹⁹ Naredne godine broj instituta i zavoda porastao je na 35,²⁰ a 1952. je bilo ukupno 37 instituta i zavoda (od toga 19 samostalnih).²¹

Među prvim institutima JAZU našao se i institut u Dubrovniku, osnovan sa zadatkom "proučavanja i objelodanjivanja historijske građe iz dubrovačkog arhiva, [te] ispitivanja prošlosti Dubrovnika i Primorja, s osobitim naglaskom na njihove veze s mediteranskim i zapadnoeuropskim zemljama". Od Gradskog narodnog odbora Dubrovnika dobiven je renesansni ljetnikovac Sorgo-Giorgi (Sorkočević), ali je zgrada bila u jako lošem stanju i bilo je nužno njezino renoviranje.²²

¹⁷ »I. redovno godišnje zasjedanje Skupštine Jugoslavenske akademije (26.3.1949).« *Ljetopis JAZU* 56 (1949-1950): 23.

¹⁸ »I. redovno godišnje zasjedanje Skupštine Jugoslavenske akademije (30.3.1950).« *Ljetopis JAZU* 56 (1949-1950): 146.

¹⁹ »I. redovno godišnje zasjedanje Skupštine Jugoslavenske akademije (24.3.1951).« *Ljetopis JAZU* 58 (1951-1952): 27-29.

²⁰ »I. redovno godišnje zasjedanje Skupštine Jugoslavenske akademije (29.3.1952).« *Ljetopis JAZU* 58 (1951-1952): 125.

²¹ »I. redovno godišnje zasjedanje Skupštine Jugoslavenske akademije (31.3.1953).« *Ljetopis JAZU* 60 (1953): 30.

²² »II. redovno godišnje zasjedanje skupštine Jugoslavenske akademije (30.12.1948).« *Ljetopis JAZU* 54 (1946-1948): 136.

Institut u Dubrovniku konačno je osnovan 1949. godine - kako se isticalo na skupštini JAZU - na prijedlog Akademije, no njegov je status isprva bio vrlo specifičan. U pozadini osnivanja dubrovačkog instituta bila je konferencija “naučnih radnika poznatih po svom dosadašnjem radu u Dubrovačkom arhivu” iz cijele Jugoslavije (iz Zagreba, Beograda, Ljubljane, Sarajeva, Dubrovnika i Splita), sazvana u prosincu 1948. godine. Na tom se skupu razgovaralo o programu rada i organizaciji budućeg instituta. Za direktora je predložen profesor Beogradskog univerziteta Jorjo Tadić.²³ Prema dogovoru na susretu predstavnika akademija u Akademijskom savjetu 10. prosinca 1948, dogovoreno je da će institut u Dubrovniku biti savezna institucija. Na taj je način dubrovački institut trebao biti svojevrsni kondominij JAZU i SAN. Kako je to izrazio Branimir Gušić, pitanje bi dubrovačkog instituta “po dogovoru između jedne i druge Akademije trebalo biti riješeno bilateralno”. To se ipak nije dogodilo, jer je “NR Hrvatska zatražila, da Institut ostane pod upravom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti”. Ta je promjena izazvala snažno negodovanje među srpskim akademikima, a 1949. je održana i posebna rasprava u SAN o tom pitanju, prilikom koje se tajnik JAZU B. Gušić morao u ime svoje akademije pravdati kako je do novog razvoja došlo neovisno o JAZU. Objašnjavao je da se JAZU zalagala za “bilateralno rješenje”, odnosno da institut bude savezni, da je to bila čak njihova inicijativa, ali “naši ‘politički faktori’” i “viši naši rukovodioci” (navodnici u originalu) odlučili su, da Institut bude republički, i tako se stvar rješava “unilateralno”. Odluku “političkih rukovodilaca” Gušić je naveo bez posebnog obrazloženja, gotovo kao višu silu protiv koje se ne može ništa učiniti. Je li to uistinu bilo tako, ili se u JAZU u međuvremenu promijenilo mišljenje o statusu dubrovačkog instituta a akademici se samo spremno sakrili iza odluke “političkih faktora”, teško je prosuditi.

Reakcija srbijanskih akademika bila je vrlo žestoka. Dubrovačka povijest bila je posebna oblast u odnosima između hrvatske i srpske historiografije, a interes Srpske akademije nauka za rad u Dubrovniku znakovit je pokazatelj te posebnosti. Kako je polovicom 1970-ih pisao Ivo Perić, govoreći o okolnostima osnutka Historijskog instituta u Dubrovniku, Srpska akademija pokazivala je veliki interes za osnivanje tog instituta “s obzirom na to da se u dubrovačkom Historijskom arhivu, glavnom znanstvenoistraživačkom mediju Instituta, nalazi obilje građe važne u prvom redu za upoznavanje gospodarskih veza starog Dubrovnika sa Srbijom”.²⁴

²³ »I. redovno godišnje zasjedanje Skupštine Jugoslavenske akademije (26.3.1949).«: 26.

²⁴ I. Perić, »Dvadeset i pet godina postojanja i rada Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku.«: 222.

U diskusiji koja se 1949. godine vodila u Beogradu o statusu Historijskog instituta u Dubrovniku članovi SAN pozivali su se na to da su prije rata u izdanju Srpske kraljevske akademije izdali čak 12 svezaka građe iz dubrovačkog arhiva, a promjenu dogovora oko statusa Instituta doživljavali su kao najavu zabrane nastavka tog rada. Posebno su žestoko i dramatično nastupali Jovan Radonić, Đorđe Radojčić i Gliša Elezović, dok je predsjednik SAN Aleksandar Belić, nastupio u pomirljivijem tonu. Miroslav Krleža, koji je prisustvovao tom sastanku, zaključio je da je on proračunato preuzeo ulogu “pomirljivog arbitra” i čovjeka koji se zalaže za “idealni kompromis”.²⁵

Predstavnici srpske historiografije žestoko su se protivili promjeni koncepcije dubrovačkog instituta, iznoseći kao argument poseban odnos Srba prema dubrovačkom arhivu, koji tada zovu “jedinim srpskim Sredovečnim Arhivom” [jedinim arhivom koji sadrži srednjovjekovne srpske dokumente?], s obzirom na stanje Hilendarskog arhiva i na razaranja koja su pretrpjeli drugi srpski arhivi i knjižnice. Miroslav Krleža u svojoj zabilješci ističe da su oni smatrali kako se radi o “republikanskom [hrvatskom] prodoru u njihov naučni prostor, koji oni smatraju - isključivo monopolistički - srpskim”. Trojicu koji su se najžešće bunili na spomenutom sastanku (J. Radonić, N. Radojčić, G. Elezović) Krleža naziva “mušketirima kraljevske šestojanuarske radikalne nauke” i “glavnim trovačima bunara naše historije”.²⁶

Na kraju diskusije postignut je ipak određeni dogovor o modalitetima daljnje suradnje. Očito je postignut kompromis prema kojem je jamac utjecaja SAN na dubrovački institut trebao biti Jorjo Tadić, koji je postavljen za njegova ravnatelja, te članovi uprave Instituta iz redova Srpske akademije. Paleografska škola u Dubrovniku i formalno je bila savezna, a na njezinu se čelu također nalazio J. Tadić. Potrebna bi bila dodatna istraživanja da bi se moglo ispitati je li njegova kasnija ostavka s čelnog mjesta Instituta 1951. godine imala veze s diskusijama o neprimjerenim, nacionalističkim elementima u srpskoj historiografiji, koja je postala aktualna u Zagrebu.²⁷

Nakon formalnog osnivanja instituta, početkom 1949. godine njegovo se Naučno vijeće sastajalo i u Dubrovniku i u Zagrebu i u Beogradu u cilju izrade Pravila.²⁸

²⁵ M. Krleža, *Okolnosti osnivanja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*.

²⁶ Isto.

²⁷ HR HDA 998, Osobni fond Stjepana Antoljaka, kut. 41, Korespondencija, pismo Vinka Foretića Stjepanu Antoljaku, 29.4.1949.

²⁸ »I. redovno godišnje zasjedanje Skupštine Jugoslavenske akademije (30.3.1950).«: 131.

Napokon, prva Pravila dubrovačkog Historijskog instituta prihvaćena su na sjednici Predsjedništva JAZU 17. svibnja 1949. godine, a u njima je kao cilj osnivanja te ustanove istaknuto istraživanje povijesne građe u Primorju, osobito u Dubrovniku i na području bivše Dubrovačke Republike, i to preko sakupljanja i sređivanja pisanih i materijalnih povijesnih izvora, znanstvene obrade i objavljivanja tih izvora, analiza odnosa Dubrovnika s drugim državama u Sredozemlju, preko sastanaka članova i suradnika instituta i preko održavanja veza s ustanovama u zemlji i inozemstvu, preko objavljivanja znanstvenih radova, te “spremanjem kadrova za rad na povijesnim naukama” i “držanjem stalnih i povremenih tečajeva i predavanja iz povijesti naše zemlje i o problemima povijesne nauke”.²⁹

Historijski institut u Dubrovniku isprva nije pripadao nekom konkretnom odjelu JAZU, već se nalazio pod nadzorom samog Predsjedništva Akademije jer, kako se napominjalo, “po svojoj namjeni prelazi okvir jednog odjela” (zbog rada na historiji, književnosti i umjetnosti). U prvim godinama postojanja Historijskog instituta u Dubrovniku pažnja se prvenstveno posvećivala organizaciji instituta, obnovi palače Sorkočevića, pripremama za paleografsku školu i za izdavanje građe.³⁰ U sporazumu sa saveznom Ministarstvom za nauku i kulturu organiziran je višemjesečni tečaj za arhiviste, na koji je svaka republika trebala slati po dva kandidata, diplomirana studenta historije, prava ili ekonomije, koji su trebali biti stipendisti Ministarstva.³¹

Isprva su upravu Instituta u Dubrovniku činili Jorjo Tadić kao predsjednik i naučno vijeće, čiji su članovi bili Miho Barada i Cvito Fisković kao predstavnici JAZU, te Petar Kolendić (pravi član Srpske akademije) i Mihajlo Dinić (dopisni član Srpske akademije). Stalni suradnici Instituta smatrali su se njegovim članovima, a bili su to akademici Mirko Kostrenčić, Grga Novak, Petar Skok, Vladislav Brajković, Mirko Deanović, Jovan Radonić, Dragoljub Pavlović i Gregor Čremošnik.³²

Krajem 1949. godine plan rada dubrovačkog Instituta pred Skupštinom JAZU izlagao je Cvito Fisković. Napose je isticao potrebu izbora asistenata,

²⁹ »Historijski institut u Dubrovniku.« *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 1 (1952): 488.

³⁰ »II. redovno godišnje zasjedanje skupštine Jugoslavenske akademije (30.12.1948).«: 147.

³¹ »III. redovno godišnje zasjedanje Skupštine Jugoslavenske akademije (30.12.1949).« *Ljetopis JAZU* 56 (1949-1950): 89.

³² »I. redovno godišnje zasjedanje Skupštine Jugoslavenske akademije (30.3.1950).«: 130.

eventualnih naučnih radnika i drugog osoblja.³³ Pokazalo se da je institut imao “poteškoće u popunjavanju mjesta asistenta”. Do kraja 1949. primljen je samo jedan, pa se 1949. sav rad ograničavao na “vršenje najnužnijih mjera potrebnih za njegovo formiranje i započinjanje rada u njemu” a, kako se naglašavalo, taj posao nije ni završen. Kao što je već spomenuto, potkraj 1949. predsjednik instituta bavio se organizacijom tečaja za arhivare. Taj je tečaj započeo već 18. siječnja 1950. godine.³⁴

Tijekom 1950. Historijski institut u Dubrovniku radio je pod nadzorom uprave na čelu s Jorjom Tadićem, koji je podnosio izvještaj pred Skupštinom JAZU. Te je godine započeo i stvarni rad, a Institut je dobio i prva tri asistenta. No, Tadić je tvrdio da “ni u toku 1950. godine nije bilo moguće razviti punu naučnu djelatnost”. Na asistentska su mjesta primljeni Miroslav Pantić (jugoslavenska književnost), Ante Marinović (pravo) i Nada Beritić (romanistika) ali, kako se konstatiralo, Institut nije uspio pronaći asistenta za povijest i povijest umjetnosti, iako je Tadić isticao da su neophodni za rad instituta. Slično tomu, nije pronađen nijedan stariji znanstvenik koji bi, kao zamjenik upravitelja, vodio institut.³⁵ Biblioteka instituta formirana je na temelju nekoliko privatnih knjižnica (prvenstveno Pucić-Gradić-Medini s 3.100 svezaka, od čega 200 *Ragusina*, i 413 rukopisa te nekoliko drugih). Za arhiv instituta otkupljena je također ostavština Petra Hektorovića i njegovih nasljednika.³⁶

Prema Tadićevu izvještaju, rad u Institutu odvijao se u obliku sastanaka s predavanjima, a od četiri nabrojena predavanja, tri su održali beogradski profesori (Tadić, Viktor Novak i Đorđe Radojčić, dok je četvrto predavanje održao Milko Kos iz Ljubljane). Tijekom 1951. bilo je planirano pokretanje *Analisa Historijskog instituta*, ali je prvi svezak tog časopisa konačno objavljen tek 1952. godine. U izdanju Instituta planirano je i objavljivanje knjige dokumenata Kotorskog arhiva, koja se pripremala u Historijskom institutu JAZU u Zagrebu.

Najvažnija aktivnost u Historijskom institutu u Dubrovniku tijekom 1950. godine bio je sedmomjesečni arhivistički tečaj. Na njemu su sudjelovali polaznici iz svih jugoslavenskih republika: jedan iz Bosne i Hercegovine, po dva iz Hrvatske,

³³ »III. redovno godišnje zasjedanje Skupštine Jugoslavenske akademije (30.12.1949).«: 89.

³⁴ »I. redovno godišnje zasjedanje Skupštine Jugoslavenske akademije (30.3.1950).«: 131.

³⁵ »III. redovno godišnje zasjedanje Skupštine Jugoslavenske akademije (27.12.1950).« *Ljetopis JAZU* 56 (1949-1950): 195-196.

³⁶ »III. redovno godišnje zasjedanje Skupštine Jugoslavenske akademije (27.12.1950).«: 196-197.

Crne Gore i Makedonije, po tri iz Srbije i Slovenije, jedan kojega je poslao ministar za nauku i kulturu FNRJ i tri asistenta samog Historijskog instituta. Održavana su predavanja iz paleografije (predavači Jorjo Tadić i Viktor Novak), diplomatike, kronologije i sfragistike (Milko Kos), arhivistike (Ilija Sindik, znanstveni suradnik Istorijskog instituta SAN, i Vinko Foretić, upravitelj arhiva u Dubrovniku), latinskog jezika (Juraj Zgorelec), talijanskog jezika (Marija Bavčević), dijalektičkog i historijskog materijalizma (Miroslav Brandt), političke ekonomije (Rikard Lang s Pravnog fakulteta u Zagrebu), razvoja državnog i pravnog sistema zemalja FNRJ (Ivo Puhan, asistent Pravnog fakulteta u Beogradu), ćirilčke paleografije (Đorđe Radojčić) i bibliotekarstva (Josip Badalić). Osim latinske paleografije, Tadić je držao i predavanja iz historije naroda Jugoslavije. Nakon završetka, svi su polaznici uspješno položili ispit. Preko ljeta je održan i kraći (45 dana) paleografski tečaj za studente (također iz raznih republika: Zagreb - 1, Beograd - 2, Skopje - 1). Vršena su i istraživanja na Lopudu, te se smatralo da je Institut tijekom 1950. ispunio sve svoje zadatke, osim u pitanju publikacija.³⁷

Nakon redovne godišnje skupštine JAZU potkraj 1950, u zgradi Jugoslavenske akademije u Zagrebu održano je tijekom dva dana, 28. i 29. prosinca, "Dubrovačko veče", susret na kojemu je prigodni govor održao Marko Kostrenčić, dok je Jorjo Tadić podnio izvještaj o radu dubrovačkog instituta. Poslije toga su održali predavanja o temama vezanima uz Dubrovnik: Grga Novak ("Borba Dubrovnika i Venecije za skelu"), Mirko Deanović ("Lični dnevnik Ivana Matijaševića iz XVIII. stoljeća"), Jorjo Tadić ("Društvena struktura Dubrovnika u vrijeme renesanse"), Marijana Gušić ("Uz pitanje dubrovačke čipke"), Cvito Fisković ("O dubrovačkom gotičko-renesansnom stilu"), Neven Šegvić ("Stvaralački metod arhitekture XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku"). Naredne, 1951. godine, Tadić i asistent u Historijskom institutu M. Pantić sudjelovali su na proslavi Marka Marulića, a ljudi vezani uz Institut držali su i javna predavanja, kao i predavanja u dubrovačkoj podružnici Povijesnog društva Hrvatske te na Pučkom sveučilištu.³⁸

Slično kao Jadranski institut, i Historijski institut u Dubrovniku, odlukom Predsjedništva JAZU od 4. lipnja 1951. godine, podređen je I. odjelu Akademije. Očito je došlo do određenih promjena, ali se na temelju dostupne građe njihova pozadina ne može sa sigurnošću razjasniti. Istovremeno sa spomenutom odlukom

³⁷ »III. redovno godišnje zasjedanje Skupštine Jugoslavenske akademije (27.12.1950).«: 199-201.

³⁸ »Historijski institut u Dubrovniku.«: 491.

Predsjedništva, prihvaćena je i ostavka Jorja Tadića na položaj predsjednika uprave Instituta, a ta je funkcija povjerena Cvitu Fiskoviću. On je novu dužnost preuzeo 4. kolovoza 1951. godine. Do kraja 1951. Institut je imao četiri asistenta, novozaposleni je bio Nikola Ivanišin.³⁹ Koliko je vidljivo u planovima rada iz tog vremena, za 1952. godinu od predviđenih je aktivnosti navedeno malo istraživačkog rada, a mnogo više organizacijskih poslova i sređivanja zgrade, knjižnice i tome slično.⁴⁰

Godine 1952. Historijski institut u Dubrovniku dobio je novi pravilnik o radu, po kojemu je JAZU odredila njegovo Naučno vijeće, koje se sada trebalo sastojati od pet članova, ali su predsjednik i dva člana morali biti iz JAZU. U Naučno vijeće izabrani su G. Novak kao predsjednik, Josip Badalić i Miho Barada iz JAZU i dva člana iz SANU (Mihajlo Dinić i Ivan Božić).⁴¹ Vršitelj dužnosti direktora postao je Cvito Fisković (koji je imao stalno radno mjesto konzervatora u Splitu). U to je vrijeme Historijski institut u Dubrovniku organizirao objavljivanje izvora iz dubrovačkog arhiva i istraživanja Dubrovnika i okolice (Župe dubrovačke). Krajem 1952. za tisak je dogotovljen i prvi broj *Anala*,⁴² ali je časopis svjetlo dana ugledao sredinom sljedeće godine.⁴³

Do tog su trenutka u izdanju dubrovačkog Historijskog instituta bili tiskani *Spisi dubrovačke kancelarije* pod uredništvom G. Čremošnika, kao prva knjiga zbirke *Monumenta historica Ragusina*, i I. knjiga *Kotorskih spomenika*, koja je bila izrađena u Historijskom institutu JAZU u Zagrebu. Nastavljao se rad na novim svescima potonje serije, novom broju *Anala* i na zbornicima s rezultatima istraživanja na Lopudu i u Župi dubrovačkoj.⁴⁴

U nedostatku znanstvenog kadra u samom Dubrovniku, za 1953. godinu za dubrovački se institut predviđalo "da će trojica-četvorica starijih i iskusnijih naučnih radnika izvan Dubrovnika raditi za ovaj institut na proučavanju arhivskih

³⁹ »Izvještaj o radu Jugoslavenske akademije za 1951. godinu.« *Ljetopis JAZU* 58 (1951-1952): 132, 137.

⁴⁰ »Izvještaj o planovima rada Jugoslavenske akademije za 1952. godinu.« *Ljetopis JAZU* 58 (1951-1952): 99-100.

⁴¹ »Izvještaj o radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za 1953. godinu.« *Ljetopis JAZU* 61 (1954): 47.

⁴² »Izvještaj o radu Jugoslavenske akademije za 1952. godinu.« *Ljetopis JAZU* 60 (1953): 39-41.

⁴³ »Izvještaj o radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za 1953. godinu.«: 47.

⁴⁴ »Historijski institut u Dubrovniku.«: 494.

dokumenata iz Državnog arhiva u Dubrovniku”, a planirala su se i putovanja zaposlenika instituta u Zagreb i drugdje (Institut je u tom času imao pet asistenata: dr. Mirko Zjačić, Ante Marinović, Nada Beritić, Miroslav Pantić, Nikola Ivanišin).⁴⁵ Vršeno je popisivanje dokumenata iz Dubrovačkog arhiva, odvijao se rad na istraživanju Župe dubrovačke te rad u Bogišićevoj biblioteci u Cavtatu.⁴⁶ Jedan od znanstvenika izvan Dubrovnika koji je istraživao u dubrovačkom arhivu, ali i radio na sređivanju Bogišićeva arhiva bio je Vladimir Mošin, voditelj Arhiva Historijskog instituta JAZU u Zagrebu, koji je upravo tijekom 1953. “službeno putovao u Cavtat” radi “sređivanja i opisa ličnog arhiva Valtazara Bogišića”. Kako Mošin tvrdi u svojoj *Autobiografiji*, tijekom dva mjeseca u ljeto te godine obavio je posao sređivanja Bogišićeva arhiva uz pomoć svoje supruge.⁴⁷

S vremenom se javila ideja o preuzimanju Bogišićeve biblioteke u Cavtatu u okrilje Instituta.⁴⁸ To se i dogodilo tijekom 1955. godine.⁴⁹ Za Historijski institut u Dubrovniku preuzimanje Bogišićeve ostavštine, kako se tvrdilo, bila je značajna promjena. Za sve to vrijeme, u planovima djelatnosti Instituta značajni su bili građevinski radovi i investicije vezane uz renoviranje zgrada.⁵⁰ Krajem 1955. institut je dobio novog asistenta - Rafu Bogišića.⁵¹ Ipak, nije pronađen nijedan stručnjak za povijest i povijest umjetnosti, tako da do kraja 1956. u tom institutu nije bilo povjesničara.⁵²

Godine 1956. zaposlenici Historijskog instituta u Dubrovniku sudjelovali su u proslavi 400. godišnjice Hektorovićeve *Ribanja i ribarskog prigovarivanja*, obrađujući uglavnom teme iz kulturne historije.⁵³ Iduće su godine u izvještaju istaknuta predavanja održavana u suradnji s Radničkim sveučilištem te boravak

⁴⁵ »Planovi rada Jugoslavenske akademije za 1953. godinu.« *Ljetopis JAZU* 58 (1951-1952): 209-210.

⁴⁶ »Izvještaj o radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za 1953. godinu.«: 47-48.

⁴⁷ V. A. Mošin, *Pod teretom*: 156-157.

⁴⁸ »Planovi rada Jugoslavenske akademije za 1955. godinu.« *Ljetopis JAZU* 61 (1954): 150.

⁴⁹ »Prvo redovno godišnje zasjedanje Skupštine Jugoslavenske akademije (25.3.1955).« *Ljetopis JAZU* 62 (1955): 30.

⁵⁰ »Planovi rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za 1956. godinu.« *Ljetopis JAZU* 62 (1955): 156-158.

⁵¹ »Izvještaj o radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za 1955. godinu.« *Ljetopis JAZU* 63 (1956): 37.

⁵² »Planovi rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za 1957. godinu.« *Ljetopis JAZU* 63 (1956): 145.

⁵³ »Izvještaj o radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za 1956. godinu.« *Ljetopis JAZU* 64 (1957): 41-42.

poljskih znanstvenika. Asistent Marinović bavio se proučavanjem starog dubrovačkog zemljišnika, *Hystoria Ragusii* Ivana Ravenjanina i istraživao povijest dubrovačke trgovine i carina, N. Beritić bavila se Matutinovićem, Franaticom Sorkočevićem i drugim dubrovačkim pjesnicima 18. stoljeća, N. Kojić proučavao je prošlost Dubrovačke Republike općenito i vršio nadzor nad Bogišićevom bibliotekom i muzejom u Cavtatu.⁵⁴ Godine 1958. Historijski institut u Dubrovniku organiziran je u dva odsjeka: Odsjek za pravno-historijske spomenike i Odsjek za kulturnu historiju,⁵⁵ a zaposlenici su nastavljali rad na svojim ranijim temama.⁵⁶

Kao i ostale institucije, Historijski institut u Dubrovniku reorganiziran je kao znanstvena ustanova u smislu novog Zakona o organizaciji naučnog rada iz 1957. godine, a pravila mu je uskladilo i potvrdilo Predsjedništvo JAZU 17. veljače 1958. godine. Članovi Savjeta Historijskog instituta u Dubrovniku bili su tada Grga Novak (akademik JAZU), Mihajlo Dinić (akademik SANU), Ferdo Čulinović (dopisni član JAZU), Andre Mohorovičić (dopisni član JAZU, profesor povijesti umjetnosti i teorije arhitekture na Tehničkom fakultetu), Lukša Beritić (počasni konzervator iz Dubrovnika), te dva člana izabrana od kolektiva i Cvito Fisković kao direktor. Proveden je i zakonom predviđen postupak reizbora znanstvenika.⁵⁷

Osnivanje dubrovačkog Historijskog instituta valja svakako promatrati u kontekstu odnosa između hrvatske i srpske historiografije, jer je povijest Dubrovnika predstavljala posebno velik problem u tim odnosima. Kako je interes srpske historiografije za dubrovačku povijest bio velik i ranije, a prije Drugoga svjetskog rata u izdanju Srpske kraljevske akademije bilo je objavljeno više svezaka građe iz Dubrovačkog arhiva, predstavnici srpske historiografije očitim su smatrali svoje pravo na aktivnu ulogu u istraživanju dubrovačke povijesti.

⁵⁴ »Izvještaj o radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za 1957. godinu.« *Ljetopis JAZU* 65 (1958): 56-57.

⁵⁵ »Izvještaj o radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za 1958. godinu.« *Ljetopis JAZU* 66 (1959): 55.

⁵⁶ »Izvještaj o radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za 1959. godinu.« *Ljetopis JAZU* 67 (1960): 65-66.

⁵⁷ HR HDA 1599, Savjet za kulturu i nauku, 70.4 Instituti, Historijski institut Jugoslavenske akademije u Dubrovniku. Prema Popisu službenika Historijskog instituta u Dubrovniku, 7.7.1958. u njemu su radili: Ante Marinović (stručni suradnik), Nada Beritić (asistent), Marija Gyra (bibliotekar), Stjepan Plančić, Tereza Atanasović, Nevenka Kojić, Franko Žanetić, Milka Tomić, Marija Žanetić (administrativno i pomoćno osoblje).

Istraživači iz Beograda bili su česti posjetioci Arhiva u Dubrovniku, a kako je primijetio direktor tog arhiva Vinko Foretić, “Srbijanci koji amo dolaze, u manjoj mjeri proučavaju srpsku povijest, već se većinom zanimaju baš čisto dubrovačkim problemima”. Zbog toga je već krajem 1940-ih upozoravao da bi “bez sumnje bilo potrebno da i Zagreb već jednom posveti pažnju staroj dubrovačkoj povijesti”.⁵⁸ Foretić se na isto pitanje vratio u svom izvještaju o radu dubrovačkog Državnog arhiva za prvo tromjesečje 1953. godine, potaknut odbijanjem Odjela za povijesne i društvene nauke JAZU da financira tiskanje knjige Lukše Beritića *Utvrde grada Dubrovnika*.

Na temelju istog izvještaja upravitelja arhiva, Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu NR Hrvatske obratio se Povijesnom društvu Hrvatske, upozoravajući da na temelju redovitih izvještaja upravitelja tog arhiva proizlazi da je “mali broj naučnih radnika i objavljenih naučnih radova iz tzv. ‘zagrebačkog kulturnog kruga’ nasuprot radova i radnika ‘beogradskog naučnog kruga’” u Dubrovačkom arhivu. U pismu se konstatira da bi takvo stanje značilo da “Eldorado mogućnosti historijskih istraživanja”, kako zovu Dubrovački arhiv, znanstvenici iz Zagreba ne koriste dovoljno, odnosno da mu “naučne organizacije i ne posvećuju dovoljno pažnje”. Prema izvještaju upravitelja Arhiva, tijekom prvog tromjesečja 1953. godine u Arhivu je radilo pet znanstvenika iz Beograda, a iz Zagreba samo jedan. “Isto tako i objavljeni radovi stoje u istoj a možda i negativnijoj proporciji. Naročito se, prema ovim izvještajima, koji sadrže i bibliografske podatke o izdavanim naučnim i publicističkim radovima iz dubrovačke historije, koje prikuplja Arhiv, zapaža velika aktivnost Srpske akademije nauka i njezinih instituta i naučnih radnika u Dubrovniku. Radovi pak naših naučnih radnika sastoje se uglavnom od radova službenika Drž. Arhiva i lokalnih naučnih radnika”, pisalo se iz Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu. Ukazivalo se na to da se spomenuti radovi samo dijelom odnose na “teme iz isključivo srpske povijesti”. Većinom se radilo o temama zajedničke “srpsko-hrvatske povijesti (naročito o Bosni) i predmete specijalno dubrovačke povijesti”. Dalje se citira iz izvještaja upravitelja Arhiva: “Ako bacimo pogled na naučni rad u dubrovačkom arhivu nakon oslobođenja, u razdoblju od 1945.-1953. dakle za vrijeme od preko 8 godina, opazit ćemo neke činjenice, koje je važno baš sada, u ovom izvještaju istaknuti, jer sada baš opažamo prekretnicu u tom pogledu. U prvo vrijeme Beograd je izašiljao mnogo naučnih radnika u dubrovački arhiv, ali to su bili,

⁵⁸ HR HDA 998, Osobni fond Stjepana Antoljaka, kut. 41, Korespondencija, pismo Vinka Foretića S. Antoljaku, 29.4.1949.

osim nekoliko istaknutih radnika, većinom studenti starijih godišta studija, dakle tek početnici. Zagrebački kulturni krug izašiljao je manji broj naučnih radnika, ali to su bili većinom već formirani radnici. I zaista, prvih godina izlazio je veći broj radova zagrebačkog kulturnog kruga. Tokom godina mnogi su beogradski studenti otpali, ali mnogi su se dovršivši studije i postavši asistenti ili sveučilišta ili Akademije formirali u ozbiljne naučne radnike. Uzevši u obzir ovu činjenicu kao i okolnost, da je dolaženje naučnih radnika iz Zagreba opalo, došlo je do toga, da beogradski kulturni krug u mnogo većoj mjeri objelodanjuje radove proizašle iz rada u dubrovačkom Arhivu nego zagrebački. Naročito se u tome afirmirala Srpska akademija nauka, dok Jugoslavenska akademija, i ako ima svoj Historijski institut u Dubrovniku, za njom zaostaje.”⁵⁹

O tom Foretićevu izvještaju, Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu nije obavijestio samo Povijesno društvo Hrvatske, već i Akademiju, te je molio da se razmotri mišljenje upravitelja Dubrovačkog arhiva, a ako se zaključi da je ono utemeljeno, neka bude “poticaj za intenzivnije interesovanje naših naučnih radnika i centralnih naučnih organizacija za sistematska istraživanja historije Dubrovnika s obzirom na njegovu značajnu ulogu u historiji naših naroda.”⁶⁰

Arena u kojoj su se vodile borbe između srpske i hrvatske historiografije postali su sastanci komisije za projekt “Historija naroda Jugoslavije”, na kojima su se s trzavicama vodile diskusije o mnogim poglavljima, od onih o prapovijesti - zbog zanemarivanja pojedinih segmenata, primjerice Ilira naspram Kelta, ili o pripadnosti nekih graničnih područja u ranom srednjem vijeku. I poglavlja o kulturi donosila su velike probleme vezano uz uvrštavanje pojedinih objekata ili spomenika povijesnog nasljeđa u poglavlja o srpskoj ili hrvatskoj (i srpskoj ili makedonskoj) povijesti umjetnosti. Tada se isticao i postignuti konsenzus, koji je rezultirao time da su isti primjeri uvršteni u oba poglavlja.⁶¹

I u slučaju *Historije naroda Jugoslavije*, povijest Dubrovnika predstavljala je posebnu oblast i izuzetak od, generalno gledano, republičkog rasporeda gradiva. U prvome tomu, historiji Dubrovnika od postanka do kraja 15. stoljeća posvećeno je posebno XII. poglavlje od 38 stranica. Autor većine teksta bio je Jorjo Tadić, a dio o umjetnosti napisao je Milan Prelog. U drugom tomu *Historije*

⁵⁹ HR Arhiv FF, Arhiv PDH, Arhiva - razno 1953, NRH Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu Povijesnom društvu Hrvatske, 22.4.1953.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Detaljnije o tome vidi: M. Najbar-Agičić, *Hrvatska historiografija 1945-1960: ideološki okvir i putovi razvoja*: 428-497.

naroda Jugoslavije povijest Dubrovnika obrađivana je u sklopu većih cjelina u kojima se, pored historije Dubrovnika, nalaze poglavlja o povijesti područja pod mletačkom vlašću. Radi se o tri poglavlja, čiji je autor, kao i urednik cjelinâ, također Jorjo Tadić.

Historija Dubrovnika izdvojena je kao posebna tema i u bibliografskom pregledu, izdanom za potrebe međunarodnog kongresa historijskih znanosti u Rimu *Deset godina jugoslavenske historiografije*, i to s dva potpoglavlja: o međunarodnim odnosima i o društveno-ekonomskoj povijesti. I u poglavlju o izdavanju povijesne građe posebno poglavlje je posvećeno dubrovačkoj povijesti.⁶² Dubrovačka povijest u srednjem i ranom novom vijeku, slično kao u prethodnom svesku, dobila je zasebno poglavlje i u svesku posvećenu historiografiji 1955-1965. i u onome za razdoblje 1965-1975. Nije jasno tko je autor priloga u ranijem svesku, jer tekstovi u njemu nisu potpisani. U trećem svesku, *The Historiography of Yugoslavia 1965-1975*, autor poglavlja o Dubrovniku bio je Josip Lučić.⁶³

Pišući 1960. o organizaciji hrvatske historiografije, Bernard Stulli je prema Historijskom institutu JAZU u Dubrovniku bio podjednako ili još više kritičan nego prema njegovu zagrebačkom pandanu. Za dubrovački institut kaže da "njegov više nego malobrojan kadar obrađuje pojedinačne teme po individualnom izboru", te dodaje: "Samo publiciranje godišnjaka 'Anali' još ne opravdava postojanje i ulogu ovog Instituta, i on tek treba da se razvije u stvarnu naučno-istraživačku ustanovu".⁶⁴ Na temelju gore navedenog, teško je poricati točnost Stullijevih konstatacija, kada je u pitanju stanje u Dubrovačkom institutu krajem 1950-ih. Kako se Historijski institut JAZU u Dubrovniku razvijao u narednom razdoblju predstavlja polje za nova istraživanja, koja će zasigurno uslijediti. Ona bi možda mogla približiti odgovor na pitanje što je bilo presudno za to da je - usprkos vrlo skromnim počecima - daljnji razvoj rezultirao nastankom današnjeg Zavoda.

⁶² *Dix années d'historiographie yougoslave 1945-1955*. Beograd: Comité national yougoslave des sciences historiques, 1955.

⁶³ *Historiographie yougoslave 1955-1965*. Beograd: Fédération des sociétés historiques de Yougoslavie, 1965; *The Historiography of Yugoslavia 1965-1975*. Belgrade: The Association of Yugoslav Historical Societies, 1975.

⁶⁴ Bernard Stulli, »Problemi naše historiografije. Uz drugi tom "Historije naroda Jugoslavije".« *Naše teme* 4/4 (1960): 967.

Prilog

Miroslav Krleža, *Oko dubrovačkog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti - diskusija u Srpskoj akademiji nauka 1949. godine* (Rukopisna ostavština Miroslava Krleže u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu)⁶⁵

Gušić daje exposé o stanju fakata, u okviru sjednice koju, je sazvala SAN, da se riješi pitanje Dubrovačkog instituta, koje je po dogovoru između jedne i druge Akademije trebalo biti riješeno bilateralno, ali je NR Hrvatska zatražila, da Institut ostane pod upravom Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti.

Gušić pretjerano servilno, uvijeno, konvencionalno, sa svilenom tremolom glasa daje neku vrstu ekspozicije oko ove zavrzlake.

Mi smo htjeli, mi smo mislili, mi smo bili uvjereni, da je bilateralno rješenje najbolje, mi smo poduzeli organizacione korake pod pretpostavkom, da će Institut biti savezni, upravo naša Akademija sazvala je, kao što vam je poznato, konferenciju historičara, da bi historičari dali svoje subjektivno mišljenje o tome Institutu, da bude savezni, na našu vlastitu inicijativu, mi smo i sami bili uvjerenja, da bi to bilo najbolje rješenje, ali naši “politički faktori”, upravo: “viši naši rukovodioci” odlučili su, da Institut bude republikanski, i tako se stvar rješava unilateralno, i uglavnom nije, ako se pravo uzme, nostra maxima culpa, da je tako kao što su odlučili “politički rukovodioci”, ali to je više-manje svršen čin, i taj fait-accompli, to je dakle stanje fakata kako jest danas, to je upravo status quo, na kome se, nažalost, ne da više ništa izmijeniti.

Predsjednik SAN dr. Aleksandar Belić daje riječ akademiku dru Radonjiću.

Akademik Radonjić daje uzrujan referat o serijskim izdanjima bivše kraljevske Srpske Akademije Nauka, danas SAN. Glas mu treperi, on je nervozan i gestikulacija mu je emotivno uznemirena. Guši ga dijafagma.

Dakle, molim, Srpska Akademija štampala je dvanaest tomova građe iz Dubrovačkog Arhiva, a danas jedna druga Akademija proklamira svoj monopol i kaže nam jasno “ - vi ne smete više raditi to što ste radili, i vi ne smete više štampati to što ste štampali, štampali ste dvanaest tomova Građe i dosta”. A

⁶⁵ Zahvaljujem upravi Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu i upravi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti na suglasnosti za objavljivanje dokumenta.

pitamo se: što smo mi radili? Ispitivali smo srpsku istoriju, a to je ono što se nama praktično danas brani... A da to, što se danas prepričava, da mi više to i tako ne smemo da radimo, i što se govorka, o nekom monopolu zagrebačkom, to, čini se, nije samo "rekla kazala", i ja sam sklon da verujem, jer sam to ja, gospodo, sam na svojoj koži već i doživio, i to upravo u Dubrovačkom Arhivu godine 1939, u eri sporazuma pod Šubašićem. Tadašnji arhivski direktor, doktor Truhelka zabranio mi je da tamo radim i to je lepo definisao: "Vi ne možete više raditi u Dubrovačkom Arhivu, jer ste Srbin"...

Nemir u auditoriju. Odobravanje dubokim i zamišljenim ćutanjem.

Dopisni član SAN Elezović u svom glasnom solilokviju, da ga svi čuju: Kao da oni danas, isto tako ne misle! Nije nego... Nema to dogovaranje, brate, nikakva smisla!

Akademik Radonjić: Ja sam, gospodo, dakle, sklon da verujem, da je to zaista tako kao što se govorilo da jeste, da naša Akademija više ne će smeti da publikuje građu iz Dubrovačkog Arhiva, jer da to pravo isključivo prelazi u kompetencu samoga Instituta zagrebačke, to jest tamošnje - hrvatske Akademije. A kad bi to tako bilo, bilo bi zaista strašno.

Bilo bi to nešto što se protivi svima principima slobode nauke, jer mi smo do danas štampali dvanaest tomova i danas se dolazi i danas se nama kaže: jok bre, dosta više, to je naše pravo, a vi, kako znate, dakle, u jednu reč tako je, kao što je to i potvrdio gospodin Gušić. A ja mislim gospodo, da takav posao ne može da bude dobar i da sve to ne može da ostane pod voćstvom jedne Akademije, koja drugima ne daje pravo, upravo ne priznaje to isto pravo, kojim se koristi sama, to jest da štampamo dalje redom kao što smo i počeli. Iako bi to tako bilo, a čini se da tako jeste, ja smem da kažem, da kod toga posla ne mislim sudelovati. Ako zagrebačka Akademija misli da radi, ako misli da radi tako kako misli, neka radi, srećno joj bilo, ona može da radi kako hoće, ali - razume se - paralelno, ali, da ona nešto nama brani, to, gospodo, nikako! Ja, kao što rekoh, ne mislim da surađujem, pod ovim uslovima nikako. Eto, to otprilike i tako hteo sam da kažem.

Predsjedavajući predsjednik SAN doktor Aleksandar Belić, da bi smirio ove nervozne asocijacije iz vremena kraljice Natalije, uzima riječ kao stari routineur svileno, pomirljivo i potpuno mirno.

Akademik Radonjić dao je sliku rada naše Akademije oko posla što je svršen u dvanaest tomova serijskih publikacija vrlo lepo i pregledno, i ja mu zahvaljujem na lepim rečima, ali moram da kažem, da se ne slažem sa završetkom kolege Radonjića, koji odbija suradnju sa Jugoslavenskom Akademijom.

Predsjednik Akademije SAN doktor Aleksandar Belić, koji je jedini metteur en scene ove komedije i koji je ovu comparseriju od Kolendića do Elezovića, Radonjića i Radojčića sam sabrao na ovim akademskim daskama, koji poznaje svoje glumce kao stari cirkuski direktor veoma dobro iza kulisa, koji je potpuno suvišno, predviđajući sam tok stvari, režirao ovu scenu ne zna se zašto, odlučio je, da pred svima nama odigra ulogu pomirljivoga arbitra, to jest čovjeka, upravo akademika, upravo člana Akademijskoga Savjeta, koji nema u glavi nikakve druge ideje nego čisti, idealni kompromis. On je sam digao uzbunu oko toga slučaja Dubrovačkog Instituta, on je sam nosao ovih dvanaest tomova po raznim predsobljima, dokazujući da odluka republikanske vlade NR Hrvatske znači atentat na prava SAN, on je sam plakao i naricao pred višim faktorima, njemu su se tresle staračke golijeni sve do razgovora sa mnom, koji sam ga prividno smirio sa dvije superiorne riječi, da je čitava ova zavrzlama zapravo smiješna i nedostojna rabota, i eto ga, gdje sada pred ovima igra uloga čoveka, koji nosi maslinovu grančicu. On je sav ulje i balzam jedinstva i ljubavi, suradnje, rodoljublja i nauke...

Doktor Aleksandar Belić: Vidi se, gospodo, da se radi o nesporazumu! Gospoda su doputovala iz Zagreba da nam objasne o čemu se radi. Bilo je, istina, zaključaka pod pretpostavkom, da će Dubrovački Institut biti zajednički pod kontrolom srpske i zagrebačke Akademije, a kako sada, kako čujemo, Institut ne će biti zajednički, onda, dakle, neki zaključci, koji su doneti pod pretpostavkom da će biti zajednički, razume se, samo po sebi padaju. Pitanje je, zbog kog smo se ovde sastali, da se porazgovorimo o organizovanju toga Instituta u novoj situaciji, kako da se posao produži i kako da se pomogne Institutu do punog uspeha? Bez obzira na diskriminacije, o kojima je govorio kolega Radonjić, a o kojima sada nije reč, i nije potrebno da se o njima sada govori, da se gospodo, dogovorimo o dve stvari: prvo, o arhivsko-paleografskoj školi koja postaje Saveznom Ustanovom i o radu samoga Instituta, u upravu kojega su pozvani i neki naši članovi i suradnici. Ima riječ kolega Radojčić:

Nikola Radojčić, starkelja, na rubu bakalarske inteligencije, poznata radikalska trumbenta, sa brčićima svedenima berberskim makazicama na dve-tri dlačice pod nosom, ta loptasta glava starog intelektualnog škembara, taj vodeni riblji mozak, uzeo je riječ isto tako starački uzbuđeno kao i njegov predgovornik: da se on načelno ne slaže i da se ne će nikada složiti (ukoliko se traži njegovo lično mišljenje), da bi taj institut postao republikanski. Nikada i ni pod kojim uslovom!

Odobranje klimanjem glava i poniknutim pogledima kod većine, koja rodoljubivo uzdiše, jer se tu radi o republikanskom prodoru u njihov naučni prostor, koji oni smatraju-isključivo monopolistički, srpskim.

Nikola Radojčić traži i on misli, da je u pravu kad misli i da je u pravu kada traži, da se bezuslovno menja glavni zaključak, i da se sprovede ono što je dogovoreno na sastanku u Zagrebu, da Institut bude kao što je i trebalo da bude “federalni”, a ne “republikanski”, to jest da se Institut ostavi pod kontrolom Savjeta Akademija kao što je to i bilo odlučeno na početku i u samom Akademijskom savetu. On je uveren, da je do promene tog zaključka došlo ili da je moglo da dođe usled neobaveštenosti političkih faktora, pak prema tome valjalo bi poduzeti sve, da ti vrhovni politički faktori budu u potpunosti obavješteni, jer on ne može da veruje, da kad bi oni bili zaista obavješteni kako treba, da oni ne bi ostali kod federalnog zaključka, to jest, da Institut bude pod Savjetom, a ne pod zagrebačkom Akademijom. A evo, zašto on misli, da je tako: našim političkim faktorima i svima koji to ne znaju, trebalo bi da se objasni, kakav je odnos Srba prema arhivima srednjega veka. Dubrovački Arhiv je danas još jedini srpski Sredovečni Arhiv. Hilandar (po izvještajima što ih je Nikola Radojčić dobio od nekog svog znanca poslije ovog oslobođenja, to jest rata), u takvome je stanju, da se tamo svi srpski dokumenti nalaze u rasulu. U Hilandaru povelja nema više i tako na primer, povelja Stevana Nemanje ne postoji više. Poznato je, da je Beogradska Narodna Biblioteka planula žrtvom požara, poznato je u kakvom su stanju fruškogorski manastiri, a kod vas, tamo kod Hrvata, vi možete đacima da iz Arhiva pokažete što hoćete, vi imate i Zagreb i Zadar i Split i Korčulu i Trogir, a mi Srbi nemamo ništa da pokažemo i ovo jedino što imamo to je Dubrovnik i to još hoće da nam uzmu i da nam zabrane da se koristimo time. I zato, jer mi zapravo i ne znamo zašto smo se zapravo sastali, jer ne znamo kako da se organizuje taj rad u tom Institutu tamo, i to u Institutu kojega još i nema, i jer nam se govori da mi više nemamo što da tražimo tamo, i jer mislimo da bi bilo najbolje, da taj Institut bude zajednički, razume se, na bazi istih prava, i šta će tamo zagrebačke Akademija da radi, i tako zato on misli, da bi bilo najbolje, da se to tako i sprovede, kao što je bilo dogovoreno i to je hteo da kaže.

- Vrlo dobro, čuje se glas Elezovića. Vrlo dobro, odobravajući klima glavom Radonjić. Ostali saučesnici čute duboko potreseni.

Doktor Gušić, iz čijeg se uvodnog referata moglo razabrati, da je konferencija historijskih stručnjaka kao konsultativno tijelo na svome sastanku u Zagrebu od 10 XII prošle godine (1948) dala predlog, da se serijska izdanja SAN povjere tom Institutu, ali kako je to sada tako ispalo, da je po zahtjevu vlade NR Hrvatske taj Institut postao republikanski, to se taj program organizaciono mijenja, ali glasine koje kruže Beogradom, o nekoj vrsti monopola serijskog

izdavanja Građe Arhiva Dubrovačkog potpuno su neosnovane, jer da nitko nije na to uopće ni mislio, niti je mogao da misli, da bilo koga ograniči u djelokrugu, a najmanje, dakako, razumije se samo po sebi, Srpsku Akademiju Nauka. Mi smo u tu svrhu i došli da to objasnimo u ime zagrebačke Akademije, upravo u ime Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti, da kažemo, kako zapravo stvari stoje tako, a ne kako se govori, to jest da će SAN moći da radi i dalje u punom opsegu.

Doktor Gušić: onda bi možda bilo dobro da se pročitaju u vezi s time zaključci konferencije?

Elezović: Naravno! Nama nitko nije ništa rekao, nas nitko nije ništa pitao, mi ni o čemu pojma nemamo. Tko bi nama uopće bio nešto rekao? Tko nas nešto pita? Ne znamo mi ništa! Da se čita.

Akademik Gušić čita zaključke konferencije, a svi slušaju s negodovanjem. Elezović sve nešto gund'a u sebi i oblizujući se, sve nešto mumlja i govori à part, na staromodan način, razgovarajući sa samim sobom. Solipsista buntovnik, koji se odmetnuo od društva, nezadovoljnik par excellence.

Gušić: Pretpostavio sam da znate kako su stvari tekle i mislio sam da vam je svima poznato kako su tekle stvari.

Elezović: Rekao sam vam već da nam ništa nije poznato.

Elezović, glava balkanskog shyzoida, glava britvom obrijana, glava našeg rasnog turkologa, uznemirena pogleda, glava jarca klanog ali nedoklanog, glava koja spada na kolac ili koja nabija druge na kolčinu, glava doista u tome smislu kvrgasta da pada u oči kao glava azijatska, granitna glava iz kraljevske šestojanuarske medrese, ta glava progovorila je temperamentno, drsko i izazovno. Demagoški korteš koji se obraća braći izbornicima s povišenim glasom. Braćo, ne možemo više.

- Niti znamo zašto se sastali, niti o čemu imamo da mislimo, niti što značimo i vredimo, niti nam je tko bilo kad što rekao o čemu se radi. Vidi se samo to, da Srbi nemaju pravo da naučno eksploatišu Dubrovnik, da budemo tamo dolje ne zna se ni gde, ni kako, ni kod koga neka vrsta gosta, ili ortak bez prava, da batalimo ovde, da radimo tamo, a gde, kod koga, pod kakvim uslovima, i da nam se opet ne desi što nam se već desilo i što je istina, i što je kazo Truhelka: Ne možeš da radiš, jer si Srbin, pa kad smo i to dočekali, da bude nešto i Srbima, evo vam, gospodo, ovde arhivsko-paleografske škole, da se biva, Vlasi ne dosete, i to je sve o čemu se radi, i mi ne znamo ništa i niti će nas tko pitati šta

mislimo. Da li se slažemo? Ne slažemo se. Da li odobravamo? Ne odobravamo. Pristajemo li? Ne pristajemo. Vrlo važno. Pristali mi ili ne pristali, sve će se to svršiti bez nas, te nas ni zvati nije trebalo, ako se uzme pravo.

Opet je uzeo riječ akademik Gušić, sa priličnom kongenstijom krvi, neprijatno zbunjen: da nije istina, da nije tako, da se tako nije mislilo, da se tako ne misli, da mi živimo danas pod drugim okolnostima, da se tako govorilo jučer, da mi danas ovdje i t.d. ne možemo i da mi ne ćemo da se radi tako kao što se radilo jučer, da nitko ne će, da se hoće ovo i ono u sporazumu, da zagrebačka Akademija ne će monopola, da je njoj ta stvar nametnuta odozgo i da je za to pozvala sve druge Akademije a u prvome redu srpsku na suradnju, da se tu radi o jedinstvu i t.d. i t.d.

Onda je progovorio akademik Belić dugo i strasno, prazno i loše, trbuhozbojski i sve upravo obratno od onoga što zapravo subjektivno misli, i sve se svršilo u ljubavi i u zdravicama. Akademik je Belić oprostio svima, diskriminacija je u prošlosti bilo, o monopolu nema govora, on je pristao kad je doznao prave razloge, to su viši razlozi, on moli sve prisutne da pristanu i svi prisutni, svi su pristali da izdaju serije o Nemanji, o Nemanjidama, o Dinaridama, mi smo vaši, a vi ste naši, govorio je Kolendić na bodulsku, o bolesnim knjigama koje bi valjalo liječiti, o bolesnim Arhivima koje bi valjalo liječiti, govorilo se na kraju o rodoljublju i tako je konsultativna sjednica specijalista za Dubrovački Institut završila u bratstvu, harmoniji i punoj ljubavi.

Tko su gospoda Radonjić, Radojčić i Elezović? Tri mušketira kraljevske šestojanuarske radikalske nauke, one kraljevske maloprodaje pameti, o kojoj je trebalo napisati čitave ekspertize dijalektičkih, materijalističkih i socijalističkih negacija ex cathedra, nauke, na kojoj je Geca Kon zaradio svoj palazzo veneziano u Knez Mihajlovoj ulici i mnoge druge zgrade po beogradskim čoškovima. Adepti stila i pameti Pavla i Bogdana i Slobodana, glavni trovači bunara naše historije, koju osim Nemanjide nije interesovalo ništa pod zvijezdama, a i Nemanjida samo uslovno, da postanu ordinariusi i akademici jednog historijskog idealizma, koji se zvao rojalizam u vrijeme Natalijino, u vrijeme Drage Mašinke, i u vrijeme blaženopočivše šestojanuarsko. Svi ti kraljevi od Visokih Dečana do Dubrovnika, interesuju ovu gospodu historike i ordinariuse isključivo samo kao kraljevi jedne političke partije karata, u okviru koje je Marko Murat veličao srpstvo Dubrovnika tako, da mu pristupna akademska beseda do danas nije

mogla biti objavljena u analima kraljevske srpske Akademije. Tu igru na ovaj isti staromodan način igra i šjor dotur Belić i danas. On nam je u ovom akademskom ferblu izbacio svoje asove da vidimo prvo, kakvim kartama on igra, a zatim drugo, da je i on samo jedna karta u ovom špilu rojalizma radikalije i socijalizma i treće, da dokaže, kako je lojalan u dekompoziciji svega što je izazvao sam. Pobunivši duhove i pobunivši se s njima, on je na ovoj akademijskoj spiritističkoj seansi istupio kao dompteur prekogrobnih svjetova, da bi dokazao, kako se u sveopćem anahronizmu i marazmu pameti on razumije i u ovu atonalnu tematiku, kada treba sprovoditi integraciju na dijalektičkoj bazi. A sve to košta godišnje oko pola milijarde dinara.

THE ESTABLISHMENT AND EARLY YEARS OF THE HISTORICAL INSTITUTE JAZU IN DUBROVNIK

MAGDALENA NAJBAR-AGIČIĆ

Summary

The founding of the Historical Institute JAZU, present-day Institute for Historical Sciences of the Croatian Academy of Sciences and Arts (HAZU) in Dubrovnik, took place in the late 1940s as result of the contemporary Yugoslavian policy in the field of science. This period was marked by the establishment of several research institutes operating within the Academies of Science in Croatia and elsewhere in Yugoslavia, after the Soviet model of science development.

The case of the Historical Institute in Dubrovnik was specific, considering that according to the original concept – and because of the special interest Serbian historiography showed for the history of Dubrovnik – it was to be organised as a joint institute of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts in Zagreb (JAZU) and Serbian Academy of Sciences (SAN) in Belgrade. This interrelationship between JAZU and SAN proved a most complex one, and the circumstances surrounding the initiative of forming a joint institute, as well as its abandonment, represent an interesting episode in the development of post-war historiography. Casting welcome light on this controversy is the text written by Miroslav Krleža, appended to this article in full, in which in a caustic and profoundly sarcastic manner he describes the meeting held in Belgrade between the representatives of JAZU and SAN concerning the founding of the Historical Institute in Dubrovnik. In the ensuing period, too, the history of Dubrovnik continued to be an equally thorny issue, as the Croatian authorities tended to show serious concern over this apparently understudied topic. This issue is of significance for the study of the relationship between Croatian and Serbian historiography in the period of the Yugoslavian state.

The first years of the Historical Institute in Dubrovnik were marked by considerable organisational and primarily staff problems. On the basis of the available sources, it may be concluded that it was not until the early 1960s that the Historical Institute in Dubrovnik finally managed to overcome these pioneering problems.

